

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

281.69

U-15

1-2.

09 Nov 2009

4/1

281.67
U-15

Центральная
№ 2860

ՅԱՅՏՆԻ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀՐԱՏ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՐԱՄԵԱՆՑԻ

92

36-11

ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ

8856

(ՀԱՄԱՌՕՏ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ)

2860

Կ Ա Ջ Մ Ե Ց Ե Թ.

Центральная
Инвентарный №
г.р. Ереван
1936 г.
Ленинград

1 պատկերով:

9533

Ս.-ՊԵՏԵՐՈՒՐԳ
«ՊՈՒՇԿԻՆԵԱՆ ԱՐԱԳԱՏԻՊ» ՏՊԱՐԱՆ
1902

10-304

25 JUL 2013

9102

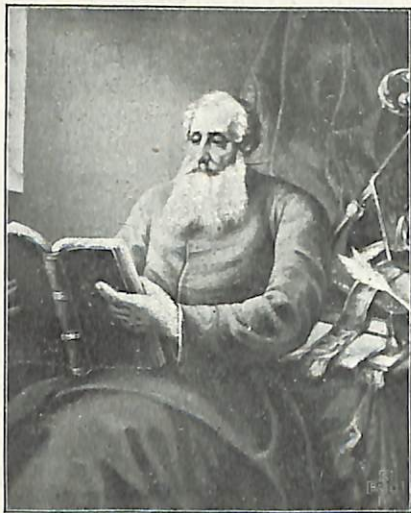
Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 14 Февраля 1902 года.

41
41 +

„Пушкинская Скоропечатня“, Лештуковъ 4.

ՍՍ.ՀԱԿ ՊԱՐԹԵԻ.

«Մահանացու ծնեալ՝ անմահ զիւրն
իշատակ եթող...»

Մովս. Խորենացի:

8856

Ս.

Սահակ Պարթե Մեծն Ներսիսի որդին էր:
Նա ծնուեց 354 թ. և իր մտաւոր ու կրօնական
կրթութիւնն ստացաւ նախ Կեսարիայում և ապա
Քիւղանդիոնում:

Իւր մտաւոր հասակից հօր ազդեցութեան
շնորհիւ նրա ջինջ հոգու մէջ արմատ են գցում
լաւն ու զեղեցիկը, կրօնական ջերմեռանդութիւնն
ու աստուածաշարժութիւնը: Քանի մեծանում էր
նա, նրա մէջ աճում էին և կրօնական ձգտում-
ները: Եւ ուրիշ կերպ չէր էլ կարող լինել
որովհետեւ այդ ժամանակ կրօնական ոգին թագա-
ւորում էր ոչ միայն Սահակի ընտանեկան շրջա-
նում, այլ և ամեն տեղ՝ թէ՛ բուն ժողովրդի մէջ
և թէ՛ արքունիքում, թէ՛ հայաստանում և թէ՛
ամբողջ քրիստոնեայ աշխարհում:

Իր ուսումնառութեան ընթացքում նա շատ
բան սովորեց, շատ մեծամեծ մարդկանց հետ ծա-
նօթութիւն հաստատեց: Եւ այդ ամենը բարերար
ազդեցութիւն ունեցաւ նրա վրայ: Նա շատերի

սիրելին դարձաւ, շատ պատիւների արժանացաւ, նոյն իսկ օտարութեան մէջ՝ Բիւզանդիոնում:

Նա հետեւեց իւր հօր՝ Մեծն Ներսիսի օրինակին և ամուսնական կեանք ընտրեց, որպէսզի Ս. Լուսաւորչի ցեղը անժառանգ չթողնի: Սակայն նրա սպասելիքը չիրականացաւ. նա արուզաւակ չունեցաւ:

Ամուսնական կեանքը տուեց նրան մի դուստր միայն՝ Սահականոյշ անունով: Սահակ Պարթևը իրան յատուկ հոգացողութեամբ կրթեց ու դաստիարակեց նրան և վերջը կնուութեան տուեց համազասպ Մամիկոնեանին: Ահա այդ ամուսնութիւնից էր, որ ծնան հայերիս համար այնքան սիրելի, այնքան պանծալի երեք նահատակներ՝ Քաջ Վարդան, հմայակ և համազասպեան...

Ահա դրանց մէջ էր, որ վերջին անգամ առկայծեց Սահակ Պարթևի հայրենասիրական ձրգտումը և վեհ սիրտը...

Բ.

Մեռաւ Սահակ Պարթևի կինը և նա կուսակրօն դարձաւ: Հոգևորական այդ կոչումը մի անգամից առաջ քաշեց նրա ամբողջ ջերմեռանդութիւնը: Նա ճգնաւորական կեանք էր վարում: Շուտով նրա շուրջը հաւաքուեցին աշակերտներ, որոնց թիւը հասաւ 60-ի: Դրանք բոլորն էլ ծոմ ու աղօթքով էին անցկացնում իրանց օրերը: Մագեղէն քուրճ էր նրանց հագուստը, եր-

կաթէ շղթան էր նրանց դօտին. և սաղմոսերգութիւնն էր նրանց ամենաքաղցր զբաղմունքը:

Սյրալիսի ջերմեռանդութիւնն ու անձնազոհութիւնը աւելի ևս ուժեղացնում էր ժողովրդի սէրը դէպի Սահակ Պարթևը, աւելի ևս մեծացնում էր նրա հռչակը բոլոր շրջաններում:

Ահա հէնց այդ պատճառով Ասպուրակէս կաթողիկոսի մահից յետոյ, ամբողջ ժողովուրդն ու Խոսրով Գ թագաւորը նրան ընտրեցին հայրապետական աթոռի գահակալ (389 թ.):

Բայց անմիաբանութիւնը միշտ քանդել է հայի տունը: Սյս անգամ էլ նա խաղաց իր աւերիչ դերը:

Նախարարներից շատերը դեռ չէին մոռացել իրանց թշնամութիւնը Խոսրով թագաւորի դէմ: Նրանք ուղեցին օգտուել յարմար առիթից և ամբաստանել նրան պարսիկների առաջ: Սյդ նպատակով նրանք յայտնեցին պարսից Շապուհ թագաւորին, թէ անկեղծ չէ Խոսրովի հաւատարմութիւնը դէպի պարսիկները, թէ նա միշտ յարաբերութեան մէջ է յոյների հետ, իսկ իբրև ապացոյց առաջ էին բերում այն հանգամանքը, որ նա կաթողիկոս է հաստատել Յունաստանում կրթութեամբ Սահակ Պարթևին, այն ևս առանց պարսից արքունիքի համաձայնութիւնն ստանալու:

Զայրացաւ Շապուհ: Նա իսկոյն սպառնական մեղադրանք ուղարկեց հայոց թագաւորին՝ Խոսրովին: Սակայն սպառնալիքը չունեցաւ ոչ մի ազդեցութիւն: Խոսրովը աներկիւղ գոռոզութեամբ

պատասխանեց Շապուհի սպանալիքին և անարգանքով ճանապարհ դրեց նրա պատգամաւորներին: Նա որոշեց նոր դաշինք կապել յոյների հետ և նրանց հովանաւորութեան տակ դնել ամբողջ հայաստանը, եթէ կայսրը յանձն առնէր օգնել:

Բայց քնած չէր և Շապուհը: Նա ուղեց արժանի պատիժ տալ ըմբոստ Խոսրովին, ուստի և ահազին զորքով հայաստան ուղարկեց իր որդուն՝ Արտաշէին:

Անօգնական էր հայոց թագաւորը: Նա չկարողացաւ դիմադրել Արտաշէին և փախչել նրանից: Նա զրկուեց իր թագից ու թագաւորական գահից և շղթայակապ դնաց Տիգրան: Նրան բանտարկեցին Անյուշ բերդում: Սակայն այս դեռ բոլորը չէր: Սահակ Պարթևն էլ զրկուեց կաթողիկոսական գահից: Դառն էր հայ ժողովրդի ու իշխանների վիճակը: Նրանք խնդրեցին Արտաշէից դոնէ մի նոր թագաւոր նշանակել հայերի վերայ: Արտաշէրը դահը յանձնեց Խոսրովի եղբորը՝ Վռամշապուհին, նրան մշտական հպատակութեան մէջ պահելու համար պարսկական մի մեծ զունգ թողեց և ապա շտապեց դէպի Պարսկաստան, որպէսզի կարողանայ իր ծերունի հօր մահից յետոյ գահը ժառանգել: Վռամշապուհի օրով Սահակ Պարթևը նորից կաթողիկոսական գահը բարձրացաւ և իրան յատուկ տիւնութեամբ շարունակեց հոգալ ժողովրդի հոգևոր պէտքերը:

Միայն հոգևոր գործունէութիւնը չէր զբաղեցնում Ս. Սահակին: Նա միջամտում էր և քաղաքական գործերին: Այս ասպարէզում էլ նա պակաս հետեւանքի չէր հասնում:

Սահակ սպարապետի մահից յետոյ Ս. Սահակ խնդրում է Խոսրով թագաւորից, որ իր փեսային՝ Համազասպ Մամիկոնեանին յանձնէ այդ պաշտօնը, բայց Խոսրովը դժուարանում էր այդ կատարել: Խոսրովի գահազուրկ լինելուց յետոյ Սահակ Պարթևը նոյն խնդրով գիմեց նորահաստատ Վռամշապուհ թագաւորին: Վերջինս քաղաքագէտ մարդ էր, ուստի և չուզեց առանց պարսից թագաւորի համաձայնութեան այդ քայլն անել: Նա յանձնարարական նամակներ տուեց Սահակին և ուղարկեց Արտաշէի մօտ: Գրիգոր Լուսաւորչից սկսած սա առաջին անգամն էր, որ հայոց կաթողիկոսը գնում էր պարսից դուռը: Մի կողմից այդ հանգամանքը, իսկ միւս կողմից Սահակ Պարթևի ճարտար լեզուն ու քաղաքագէտ խելքը կարողացան ընդհանուր յարգանք և համակրանք զարթեցնել պարսիկների մէջ:

Արտաշէրը մեծ պատուով ընդունեց հայոց հայրապետին և կատարեց նրա բոլոր խնդիրները, այդ մասին մի առանձին հրովարտակ գրելով Վռամշապուհի անունով: Այդ հրովարտակում ի միջի այլոց ասուած է.

— «Ստացայ քո գրածները Սահակ եպիսկոպոսի մասին և յիշեցի նրա նախնիքների երախ-

տիքը, այն նախնիքների, որոնք Սուրէնեան Պահ-
լաւի նահապետներն էին և իրանց կամքով յանձն
առան իմ նախորդ և անուանակից Արտաշրի իշ-
խանութիւնը: Նրանք Արտաշրին սիրեցին աւելի,
քան թէ իրանց ազգականներին... Այդ պատճառով
Սահակի որդեգրած համազասպին մեր հրամանով
ձեր զօրքերի վրայ սպարապետ կկարգես և դրա
ազգին կտաս ձեր նախարարների կարգում հինգե-
րորդ գահը, և դրան կտաս այն զիւղերն ու կալ-
ուածները, որ քո նախնիքները տուել են դրա
հայրերին»:

Բացի դրանից նա Սահակի միջնորդութեան
համաձայն ներեց իր առաջ մեղանչած Կամսարա-
կան և Ամատունի տոհմերին և վերադարձրեց
նրանց կալուածները:

Ահա այդպիսի աջորդութիւն ունեցաւ Ս. Սա-
հակի միջնորդութիւնը, այդպիսի հետեանք ունե-
ցաւ նրա պատգամաւորութիւնը:

Իրանից յետոյ Ս. Սահակ վերադարձաւ հայաս-
տան և եռանդուն կերպով շարունակեց իր զօր-
ծունէութիւնը:

Դ.

Քսան և մէկ երկար ու ձիգ տարիներ թագա-
ւորեց Վառամհապուն և իր քաղաքագէտ ու զգու-
շաւոր կառավարութեամբ մեծ բարիքների հաս-
ցրեց հայ ժողովրդին: Նա շատ լաւ հասկանում
էր իր փափուկ դրութիւնը հարեան երկու հզօր
պետութիւնների մէջ և մի այնպիսի դիրք էր

բռնել, որ չթշնամանցնէ ոչ մէկին և ոչ էլ մի-
սին: Բայց միեւնոյն ժամանակ նա հայրական խնամ-
քով հոգում էր իր ժողովրդի կարիքները:

Այդպիսի կառավարութեամբ նա կարողա-
յաւ հայերի հին վերքերը բուժել և արքունի գա-
հը ամրացնել...

Պարզ է ուրեմն, որ մի այդպիսի թագաւորի
մահը մեծ վիշտ պիտի պատճառէր հայ ժողովրդ-
դին: Կորուստը զգալի էր մանաւանդ այն պատ-
ճառով, որ չկար արժանաւոր գահաժառանգ, որը
կարողանար Վառամհապունին փոխարինել: Նրա որ-
դին՝ Արտաշիւրը տասնամեայ զեռահաս մանուկ էր:
Մտում էր մի ուրիշ ելք գտնել, մի ուրիշ գահա-
ժառանգ ընտրել:

Այստեղ էլ օգնութեան հասաւ Սահակ Պար-
թեւը: Նա նախարարների խնդրով գնաց Պարսից
Յազկերտ Ս. թագաւորի մօտ, որպէսզի գահազուրկ
Խոսրովին Անյուշ բերդից ազատէ և նորից հայոց
թագաւոր դարձնէ: Չափազանց ծանր էր այդ
բանն իրագործելը, որովհետեւ Անյուշ բերդում մէ-
կին փակել — կնշանակէր մահուան գիրկը նետել...
Սակայն Սահակ Պարթեւը հասաւ իր նպատակին:
Ալեզարդ Խոսրովը հայաստան եկաւ և հայոց թա-
գաւոր դարձաւ, բայց երկար չտևեց այդ թագա-
ւորութիւնը: Մի քանի ամսից յետոյ նա ևս վախ-
ձանուեց:

Իրանից յետոյ Յազկերտը իր որդի Շապու-
հին հայոց թագաւոր անուանեց և հայաստան ու-
ղարկեց: Հայերը սխարողացան դիմադրութիւն չոյց

տալ, որովհետեւ չկար մէկը, որ նրանց առաջնորդ դառնար, որ նրանց քաջալերէր ու ղեկավարէր: Մեռած էր համազասպ սպարապետը. սղի մէջ էր Սահակ Պարթևը:

Շապուհն անարգել մտաւ հայաստան: Նա ամեն կերպ աշխատում էր ուժեղացնել պարսկական ազդեցութիւնը հայաստանում: Սյդ նպատակով խնջոյքներ էր սարքում, հայերին և պարսիկներին խնամիացնել էր աշխատում և այլն: Բայց այդպիսի վարմունքը ատելութիւն զարթեցրեց թէ՛ նախարարների և թէ՛ ամբողջ ժողովրդի մէջ: Բարեբաղդաբար Շապուհն երկար չմնաց հայաստանում: Չորս տարի թագաւորելուց յետոյ, նա զնաց Պարսկաստան՝ իր հօր զահր ժառանգելու համար, իսկ իր տեղը թողեց մի պարսիկ կառավարիչ: Հայերը օգտուեցին բարեյաջող հանգամանքից և դուրս քշեցին պարսիկներին: Սակայն անիշխանական դրութիւնը դրանով չփոխուեց: Շապուհը Պարսկաստանում սպանուեց, նրա տեղ զահր բարձրացաւ Վաամբ, որը և մի անաղին բանակ ուղարկեց հայաստան, որպէսզի հայերից վռէժ լուծէ:

Սյդ ժամանակ Սահակ Պարթև վերցրեց իր թոռներին և անցաւ յունաց բաժնի հայաստանը: Այստեղ էլ նա միայն ժողովրդի համար էր աշխատում: Նա տեսնում էր հայերի մտաւոր աղքատութիւնը և ամեն կերպ ձգտում էր դրա առաջն առնել: Նրա յորդորանքով Մեսրոպ Մաշտոց և ուրիշ արժանաւոր քարոզիչներ շրջում էին ամեն կողմ և քարոզում աւետարանական սէր և եղ-

բայութիւն, ճշմարիտ զթասրտութիւն ու հայրենասիրութիւն: Նրանք հիմնում էին դպրոցներ, հաւաքում էին ընդունակ երեխաներ և նրանց զրազիտութիւն սովորեցնում նորահար տառերով: Բայց այստեղ էլ յոյն գործակալներն էին արգելք լինում հայ քարոզիչներին: Ահա այդ պատճառով Սահակ Պարթևը յանձնարարական նամակներ է տալիս յունաց Թագէոս կայսեր, Ատտիկոս եպիսկոպոսի և Անատոլիոս զօրավարի անունով և Մեսրոպ Մաշտոցին ու Վարդան Մամիկոնեանին ուղարկում Կ. Պօլիս, որպէսզի այնտեղեց իրաւունք բերեն հայաստանում դպրոցներ բանալու և հայերէն լեզուն սովորեցնելու համար: Սյդ մասին նա հետեւեալն է գրում Թէոդոս կայսրին. — «Խաղաղասէր կայսրին, իր աէր օդոստոս Թէոդոսին, հայոց Սահակ եպիսկոպոսը օղջունում է Տէրով:

Իհտեմ, որ մեր նեղութեան համբաւը հասած է ինքնակալ կայսերդ ներող ականջին: Սյդ պատճառով յոյս զնկելով քո բարէսրտութեան ու ղթութեան վրայ, ես ղիմեցի ձեր հովանու տակ ապաստան գտնելու: Տեղական կառավարիչների հրամանով ես ընդունելութիւն չգտայ իմ վիճակում: Նրանք այնչափ վերաւորեցին մեզ, որ մինչև անգամ չընդունեցին այն նշանադրերը, որ բերեց այս մարդը (Մեսրոպ Մաշտոց), որին և բարերարիւ մօտեմ ուղարկում: Իա երկար ժամանակ մեծ զժուարութիւններ է քաշել Ասորիների աշխարհում: Արդ՝ թող բարեհաճէ քո տէրութիւնը չզրկել մեզ իշ-

խանութիւնից յունսց վիճակում և հրամայէ, որ ընդունեն մեզ և մեր ուսումը: Ողջ եղի՛ր»:

Պատգամաւորութիւնը փառք ու պատուով ընդունելութիւն է գտնում և կատարեալ յաջողութեամբ վերադառնում: Կայսրը իր թղթով յայտնում է, թէ իրաւունք է տալիս, որ հայերը ինչպէս Լուսաւորչի ժառանգներին Ս. Սահակին էլ իրանց հովիւ ծանաչեն, իր գործակալներին հրաժայում է, որ նպաստեն դպրոցներ բաց անելու գործին և շնորհում է Ս. Մեսրոպին՝ առաջին վարդապետ (ակումբիս), իսկ Վարդանին՝ սարգսարտի տիտղոսը:

Ատախկոս եպիսկոպոսն էլ նոյնպիսի նպատաւոր գրութիւն է ուղարկում Սահակ Պարթևի անունով:

Դրանից յետոյ Մեսրոպ Մաշտոց և նրա աշակերտները աւելի մեծ եռանդով շարունակում են իրանց ուսուցչական գործունէութիւնը: Իսկ Սահակ Պարթև, նախարարների խնդիրը յարգելով, նորից անցնում է պարսից բաժնի հայաստանը, որպէսզի այնտեղ էլ իր ազդեցութեամբ թեթեւացնէ ժողովրդի ծանր վիճակը և վերականգնեցնէ խաղաղութիւնը:

Նախարարների հետ խորհրդակցելուց յետոյ, նա Սմբատ ասպետին և իր թոռ՝ Վարդան Մասիկոնեանին ուղարկում է Պարսից թագաւորի մօտ, որպէսզի նրա հետ հաշտութիւն կայացնեն:

Թագաւորը զիտէր, որ առանց նախարարների կամքին անկարող է աիրել հայաստանին, ուստի և

կատարում է նրանց խնդիրը՝ այսինքն թագաւոր է հաստատում վռամշապուհի որդի Արտաշէսին, նրան պարսկական Արտաշիր անունը տալով:

Ե.

Երիտասարդ էր Արտաշէսը և փչացած բնաւորութեան տէր: Նա իր զեղև վարք ու բարքով ամենքի զայրոյթը շարժեց: Սահակ Պարթևը մի քանի անգամ խրատեց նրան, որ հրաժարուի իր անարժան գործերից, նախարարներին էլ յորդորեց ներողամիտ և համբերող լինել: Բայց այդ բոլորը ապարդիւն անցան: Արտաշէսը շարունակում էր վատ կենցաղավարութիւնը: Լցուեց նախարարների համբերութեան բաժակը: Նրանք խորհուրդ արեցին և վճռեցին խնդրել Պարսից թագաւորից՝ որ Արտաշէսին զրկէ զահից և մի պարսիկ մարդպան ուղարկէ հայաստան: Նրանք եկան իրանց ալեգարդ կաթողիկոսի մօտ և յայտնեցին այդ որոշումը:

«Սյլեւս անկարող ենք թագաւորի այսպիսի անօրէն ու պիղծ գործերը տանել, ասում էին նրանք... Ի՞նչ պէտք է այսպիսի անհնար ցաւերի հնարը գտնես և մէջ տեղից վերցնես անբարիշտ թագաւորին, որ անհաւատի նման այդքան յայտնի արհամարանքով ոտքի տակ է տալիս սրբութիւնը և աներկիւղ կամքով գործում է կեղտոտ անառակութիւններ...»

Վշտացաւ հայրենասէր կաթողիկոսը: Նա աշխատում էր համոզել նախարարներին, որ յետ կանգնեն իրանց անխորհուրդ պիտաւորութիւնից, հոսկայնելով, թէ օրքան վատ հեռեանքներ կու-

նենայ հայոց թագաւորութեան կործանումը և ազգը պարսից անմիջական իշխանաւորութեան ենթարկելը:

«Ես ձեր խօսքերը սուտ չեմ համարում, ասում էր նա, ես ինքս լսել եմ նրա ամօթալի գործերի մասին, և շատ անգամ յանդիմանել: Բայց այժմ պէտք է մի փոքր տանենք այդ մարդութեան թիւնները, մինչև որ գործի ելքը դանակ կարողանանք...»

Աստուած չանէ, որ ես մեր ճշմարիտ հաւատի մասնիչը լինիմ և իմ հօտի մոլորուած ոչխարին անարգանքի մասնեմ:

Ի՞նչպէս կարելի է, որ ես իմ հիւանդացած ոչխարին փոխեմ առողջ դաղանի հետ, որի առողջութիւնը պատուհաս է մեզ համար...»

Սյսպիսի շատ խրատներ խօսեց հեռատես Սահակը, շատ աղաչեց ու արտասուեց, բայց իզուր: Նախարարները մնացին անդրդուելի: Նրանք կասկածանքով վերաբերուեցին դէպի Սահակ Պարթևի խօսքերը, որովհետև կարծում էին, թէ նա ուզում է գործը ձգձգել, որպէսզև իրանց խորհուրդը թագաւորին յայտնէ: Հէնց այդ պատճառով նրանք լճուեցին Սահակին էլ պաշտօնից հրաժարեցնել տալ ուստի հեաները վերջրին Արծկէ դիւղացի Սուրմակ անունով մի երէց, դնացին պարսից արքունիքը և յայտնեցին, որ իբր թէ Արտաշէսը միացել է յոյների հետ և ուզում է ապստամբել պարսիկների դէմ, իսկ Սահակ Պարթևն էլ նրան գործակից է:

Զայրացաւ Վռամը: Նա իսկոյն իր մօտ կանչեց հայոց թագաւորին ու կաթողիկոսին: Սկսեց հարց ու փորձ: Սահակը միանգամայն հակառակուեց նախարարների կարծիքին: Նա բացարձակ կերպով յայտնեց, որ զբարտաւթիւն է նախարարների ասածը, որովհետև Արտաշէսի մտքովն էլ չէ անցել պարսիկների դէմ ապստամբել: Իարնից յետոյ Վռամը հրամայեց Սուրէն Պահլաւին, որ նա, որպէս ազգական, բարեկամական խրատով համոզէ Սահակին:

«Որովհետև դու իմ արիւնակիցն ու հարազատն ես, ասում էր Սուրէնը Սահակ Պարթևին, ուստի խորհուրդ եմ տալիս, որ քո բարին մտածես: Եթէ զոնէ այժմ միաբանես նախարարների հետ, շատ յարգուած կլինիս պարսից թագաւորից և քո թողը՝ Վարդան Մամիկոնեան հայաստանի իշխան կդառնայ ամեն կերպ թագաւորին հաւասար ու համապատիւ... իսկ եթէ յամառելով ուրիշ կերպ մտածես, քո կաթողիկոսական դահը կկորցնես և ունեցած իշխանութիւնիցդ կզրկուես...»

Բայց մի թէ այդպիսի սպառնալիքը կարող էր Սահակի նման մի անձնաւորութեան վրայ ազդեցութիւն ունենալ: Նա հայ ժողովրդի հայրն էր բառիս բուն նշանակութեամբ, ուստի և չէր կարող իր անձնական փառքը ընդհանուրի շահից գերադասել: Նա հաւատացած էր, որ Արշակունեաց թագաւորութեան անկումը մեծ թշուառութիւն պիտի առաջ բերէր հայերի համար, ուստի և անկարող էր նպաստել այդ բանին:

«Խնչպէս կարող եմ անախառութեան ու ինքնասիրութեան համար չարախօսել ընկերիս մասին, ասաց նա Սուրէն Պաշալեան: Ես Արտաշէսի մասին մի այնպիսի վատութիւն չգիտեմ, որով արժանի լինի ձեզանից դատուելու ու անարդուելու: Նա թէև մեր՝ սրբութիւն սիրող օրէնքների համաձայն արժանի է նախատինքի, բայց ձեր պիղծ օրէնքների համաձայն՝ դովութեան ու սպառուի է արժանի»:

Սյդպիսի պատասխանը աւելի ևս կատարելացրեց Վռամին: Նա այլևս առանց սատանուելու զրկեց (428 թ.) Արտաշէսին՝ թագաւորութիւնից, իսկ Սահակ Պարթևին՝ հայրապետութիւնից: Եւ երկուսին էլ Պարսկաստանում պահեց: Հայաստանը կառավարելու համար նշանակեց մի պարսիկ մարզպան, կաթողիկոսութիւնն էլ յանձնեց Սուրմակ երէցին:

2.

Սյդպիսով պարսից կառավարութիւնը բռնութեան առաջին քայլն արեց: Նա դարևոր ստրկութեան շղթայի առաջին օղակն անցուց այրիացած հայաստանի փափուկ պարանոցը: Պարսից նենգաւոր քաղաքականութիւնը հասաւ իր նպատակին: Հայ ազգը զրկուեց քաղաքական ինքնուրոյն կեանքից և ընկաւ օտար լծի տակ: Սյդբանին մեծ չափով նպաստեցին մի կողմից հէնց իրանք Արշակունեաց տոհմի անարժան թագաւորները, իսկ միւս կողմից՝ փառասէր նախարար-

ների անմիաբանութիւնը: Հայրենասէր Սահակ Պարթևի ջանքերն էլ չկարողացան այդ չարիքի առաջն առնել...

Իսկն էր հայ ժողովրդի վիճակը մանաւանդ այն ժամանակ, երբ նա զրկուեց իր անձնուէր հովուից, երբ կաթողիկոսական զահր բարձրացաւ անարժան Սուրմակ երէցը: Բայց մի տարուց աւել չտուեց Սուրմակի հայրապետութիւնը: Հէնց այն նախարարները, որոնք նպաստել էին նրա կաթողիկոսանալուն, հալածեցին նրան և վերջը զահրկեց արին: Իրանից յետոյ Վռամը կաթողիկոս նշանակեց Բրքիշոյ անունով մի ասորու:

Բրքիշոն եկաւ հայաստան փչացած ընկերներով ու տանտիկին կանանցով շրջապատուած: Նա իր շահասիրութեամբ ու վատ կենցաղավարութեամբ աւելի մեծ դժգոհութիւն առաջացրեց: Նախարարները բաժանուեցին երկու կուսակցութեան: Մի մասը խնդրում էր որ Վռամը նոր կաթողիկոս նշանակէ, ում որ կամենայ, իսկ միւս մասը ուզում էր Սահակ Պարթևին աեսնել կաթողիկոսական զահր վրայ:

Հեռատես Վռամը ուզեց երկու կուսակցութեան ցանկութիւնն էլ կատարել: Սյդ նպատակով նա Շմոնէլ անունով մի ասորու կաթողիկոս նշանակեց, որպէսզի նա մարզպանի հետ միասին հարկերի ու դատաստանական գործերի վրայ հսկէ, իսկ Սահակ Պարթևին արձակեց Պարսկաստանից, վերադարձրեց մի քանի կարուստներ իր ունեւոր տուեց քարոզելու

41

և Շմուկէլի համաձայնութեամբ ձեռնադրութիւններ անելու:

Բայց Պարսկաստանից արձակելուց առաջ Վռամը իր մօտ կանչեց այեղարդ Սահակին և բազմամարդ ժողովում զիմեց նրան հեռեկալ խօսքերով:

«Երբուէցնում եմ՝ քեզ քո հաւատով, որ մեզ հաւատարիմ մնաս, յոյների սուտ հաւատակցութեամբ խաբուելով ապստամբութեան մասին չխորհես, հայաստան աշխարհի մեր ձեռքով կորչելուն պատճառ չդառնաս և մեր բարերար անունը՝ չարագործի անուան չփոխես...»:

Ծանր տպաւորութիւն թողեց այդ խօսքերը Սահակի վրայ: Առանց այն էլ դառնացած էր նրա սիրտը, առանց այն էլ լցուած էր նրա համբերութեան բաժակը: Այդ խօսքերից յետոյ նա պարկեշտ կերպով վերկացաւ աեղեց, բացեց իր ճարտար լեզուն և սկսեց մի ազդեցիկ ձառ: Նա յիշեց իր բազմաթիւ երախտիքները և պարսիկների ապերախտութիւնը: Նա յանդիմանեց նրանց կեղծաւոր քաղցրախօսութիւնը, դառն խորհուրդները, գործերն ու պաշտամունքը:

Լուռ ու մունջ նստած էին Վռամն ու նրա խորհրդականները և լսում էին այեղարդ հայրապետի անվախ խօսքերը: Հիացած թաղաւորը հրամայեց շատ արծաթ տալ Սահակին իրրե վարձատրութիւն նրա պերճախօսութեան ու անվախութեան: Բայց անշահասէր Սահակ Պարթևը մերժեց այդպիսի վարձատրութիւն և դրա փոխարէնը խնդրեց, որ հայ նախարարների արտօնութիւնները վերա-

կանգնէ և Արշակունեաց հետ խնամի իշխանների կալուածները վերադարձնէ: Վռամը կատարեց այդ խնդիրը և Սահակ Պարթև փառքով ու յաջողութեամբ հայաստան եկաւ: Սակայն նա թողեց Վաղարշապատը՝ իր հին փառաւոր աթոռը, և առանձնացաւ Բաղրեանդ գաւառի Ս. Յովհաննու վանքում: Մի նոր ուխտատեղի դարձաւ այդ վանքը: Գալիս էին Սահակ Պարթևի աշակերանները՝ իրանց անզուգական ուսուցչի խրատներն ու պատուէրները ստանալու, գալիս էր հայ ժողովուրդը՝ իր պաշտելի հովուի ազդու քարոզները լսելու...:

Բ.

Շմուկէլը իր նախորդներից լաւ չէր՝ ազահութեան ու առհասարակ վարքի կողմից: Նա Սահակ Պարթևին թոյլ չէր տալիս վախճանուած եպիսկոպոսների փոխարէն նորերը ձեռնադրելու, որովհետեւ յափշտակում էր նրանց վիճակները: Բացի դրանից նա արքունական հարկերն ուշացնելու ջնջին պատճառով հալածում էր կենդանի եպիսկոպոսներին ու սեփականացնում էր նրանց գոյքը: Պարզ է, որ մի այսպիսի կաթողիկոս անկարող էր սէր ու համակրանք վայելել: Նրան ատում էին թէ հոգևորականները և թէ ժողովուրդը: Միակ մխիթարութիւնն երանելի Սահակի խրատներն ու քարոզներն էին, որ այնքան ազդու էին հնչում ներքին ու արտաքին երկպառակութեան գրկում տատանող հայերի ախանջին:

Յաւում էր Սահակ Պարթև հայաստանի դառը վիճակը տեսնելով, բայց երբէք չէր յուսահատուում: Նա անդադրում շարունակում էր իր եռանդուն դործունէութիւնը Ս. Մեսրոպի հետ միասին, աւելացնելով դպրոցների թիւը, բարեկարգելով նրանց վիճակը և աւհասարակ զարկ տալով հայկական նորածիլ գրականութեան զարգացմանը:

Անցան հինգ երկար տարիներ, մեռաւ Շմոնէլը: Հայ մեծամեծները այդ դէպքը յարմար առիթ համարեցին իրանց մեղքը քաւելու և Սահակ Պարթևից ներումն խնդրելու համար: Նրանք ներկայացան ալեղարդ ծերունուն և ազաչում էին, որ նա նորից նստի կաթողիկոսական գահը:

«Մեղանչեցինք քո առաջ, ասում էի նրանք, ներիր մեր մեղքերը և նորից ընդունիր կաթողիկոսական գահը:

Մենք կաշխատենք ու կխնդրենք, որ թագաւորն էլ յօժարի այդ բանին»:

Սակայն անդրդուելի մնաց Ս. Սահակը,

«Ես իբրև Քրիստոսի աշակերտ, սովոր չեմ մէկի վրայ բարկանալ... բայց դուք ինքներիդ մտածեցէք:

Դուք ձեր հարազատ թագաւորի դործերին վրէժխնդիր եղաք և նրա վրայ զայրանալով, մեր սուրբ հաւատը մտանեցիք ու օտարների ծաղրի առարկայ դարձրիք: Այժմ ինչ՞ով էք աշխատում ինձ մսիթարել, կամ ինչ՞ով էք համոզում ինձ, որ քահանայապետ դառնամ...: Հեռացէք ինձանից և թող տուէք, որ ես ողբամ հայոց աշխարհի կորուստը...»:

Այդ խօսքերից յետոյ էլ հայ ժողովուրդն ու մեծամեծները լայն ազաչանքով շարունակեցին իրանց խնդիրը: Խնդրողների վրայ ազդելու համար հարկաւոր էր մի զօրեղ միջոց, ուստի և Ս. Սահակը պատմեց այն տեսիլը, որ շատ տարիներ առաջ երևացել էր նրան՝ Վաղարշապատի եկեղեցում: Յաւալ էր այդ տեսլի բովանդակութիւնը: Նա գուշակում էր, թէ պիտի վերանայ թագաւորութիւնը Արշակունեաց անից և կաթողիկոսութիւնը՝ Ս. Գրիգորի ցեղից: Նա պատմում էր այն հալածանքները, որ պիտի կրէ հայոց աշխարհը, այն վշտերը, որ պիտի տանջեն հայ ժողովուրդին:

Բաղմութիւնը լսեց այդ ամենը, լսեց և դառնազին արտասուեց: Սահակ Պարթևը կրկնեց աւետարանի խօքերը, թէ, «պէտք է զայ գայթակղութիւնը, բայց վայ նրանց, որոնց ձեռքով գայթակղութութիւնը պիտի գայ» և արտասուքն աչքերին հեռացաւ բաղմութիւնից...

Այդ դէպքից յետոյ երկար չապրեց Սահակ Պարթևը... Նա վախճանուեց (440 թ.) Բագրևանդի Բլուր գիւղում: Երբ նրա մահուն բօթը հնչեց, ամեն կողմ աիրեց սուղ ու վիշտ, ամեն կողմից լսուեցին ցաւակցական հառաչանքներ. շուտով ժողովրդի ու իշխանների խումն բազմութիւնը շքապատեց երանելի ննջեցեալի օթեւանը: Թանկագին դիակը մեծ հանդիսով փոխադրեցին Մամիկոնեանների Աշախատ գիւղը (Տարօնում) և այնտեղ էլ թաղեցին: Կարձ միջոցից յետոյ Մամիկոնեանները մի հոյակապ եկեղեցի շինեցին

զերեզմանի վրայ, այն զերեզմանի, որն իր ծոցում
ամփոփում էր արժանաւոր հովուի, զաղափարական
զինւորի նշխարները, որը մինչև օրս էլ այնքան թանգ,
այնքան նուիրական է ամբողջ հայ ժողովրդի համար:

է.

Միայն քարոզչական և քաղաքական գործու-
նէութիւնը էր, որ անմահացրեց Սահակ Պարթևի
յիշատակը: Նա մեծ ծառայութիւն է արել հայ
ժողովրդին նաև իբրև զրական գործիչ իբրև հայկա-
կան դպրութեան հիմնադիր և տառեր հնարող
Մեսրոպ Մաշտոցի գործակից: *) Նրա յորդորանքով
էր, որ Վռամշապուհ թագաւորը բերել տուեց
«Իանիէլիան» տառերը, նրա շնորհիւն էր, որ Վա-
ղարշապատի ժողովը քննեց հայկական տառեր հնա-
րելու հարցը, վերջապէս նրա հայրական հոգատա-
րութիւնն էր, որ այնպիսի ծաղկած գրութեան
հասցրեց նորահաստատ դպրոցները:

Նա երանելի Մեսրոպ Մաշտոցի անբաժան
խորհրդակիցն ու գործակիցն էր: Իրանք էին, որ
կարգաւորեցին հայկական այբուբէնը, հիմնեցին բազ-
մութիւլ դպրոցներ հայաստանի զանազան գաւառ-
ներում, արժանաւոր աշակերտներ ուղարկեցին Ասո-
րեստան և Յունաստան՝ հիմնաւոր դիսութիւն ձեռք
բերելու և ապա հայ ժողովրդի մտաւոր անդաս-
տանը մշակելու:

Սակայն առաւել նշանաւորը զրանց զրականա-
կան գործունէութիւնն էր, որի շնորհիւ նրանք

*) Տես Ս՝եսրոպ Մ՝աշտոց

ամենայն իրաւամբ կարողէն հայկական մատենագրու-
թեան («այբեր») համարուել:

Սահակ Պարթևի երկասիրութիւնների մէջ
ամենազինաւորն է Սասնա-ձառնի թարգմանութիւնը,
որ կատարեց ժողովրդի ու թագաւորի խնդրով և
որը բոլոր թարգմանութիւնների «Բագո-հին» է
անուանուում: բացի զրանից նրա գրչին են պատկա-
նում Սասնա շաքախի քաղցրահիւս շարականների
ամենամեծ մասը, («Պարարագանարոյցը», Փանագրի») և
«Մաշտոցի» աղօթքներից շատերը և «Աշխար-
հախաղի» կարգը: («Բահանայախաղ») ու «Հոգեհան-
գիստն» էլ նա է թարգմանել ասորերէնից—Ս. Եփ-
րեմի աղօթքներից:

Բացի այդ բոլորից նա ունի բազմաթիւ խրատ-
ներ ու յորդորական նամակներ: Իրանցից ամենա-
նշանաւորն է «Վանոն» կոչուած գրուածքը, որ
Վաղարշապատի ժողովից յետոյ Ս. Սահակ ուղարկեց
հայաստանի զանազան գաւառները, զրանք բաժան-
ուած են վեց դուխների և ամենալուսաւոր կերպով
բացատրում են եպիսկոպոսների, քորեպիսկոպոսների
(բարեկարգիչ, տեսուչ), քահանաների ու վանական-
ների պարտականութիւնը դէպի ժողովուրդը և
ժողովրդի պարտականութիւնը դէպի եկեղեցին ու
Սատուած: Իրանց մէջ սաստիկ յանդիմանուած է
ուսումնատեցութիւնը, կաշառակերութիւնն ու
անդթութիւնը:

Առհասարակ Ս. Սահակի բոլոր գրուածքներն
աչքի են ընկնում իրանց պարզ ու մաքուր լե-

զուովը, բանաստեղծական հանձարով և զեղեցիկ
խմաստով:

Պաշտելի էր Սահակ Պարթև կենդանի ժա-
մանակ, պաշտելի քնաց մահից յետոյ էլ: Նրա քա-
րոզները բեղմնաւոր սերմեր էին ցանել, որ պիտի
տային առատ պտուղներ. նրա զրուածքները զրա-
կան մի նոր ճանապարհ էին հարթել, որով պիտի
ընթանային աշակերտները:

Անցան տարիներ: Հայոց զրականութիւնը
ծաղկել սկսեց, բայց միշտ զործածութեան մէջ
Ֆնացին Սահակ Պարթևի աշխատութիւնները:

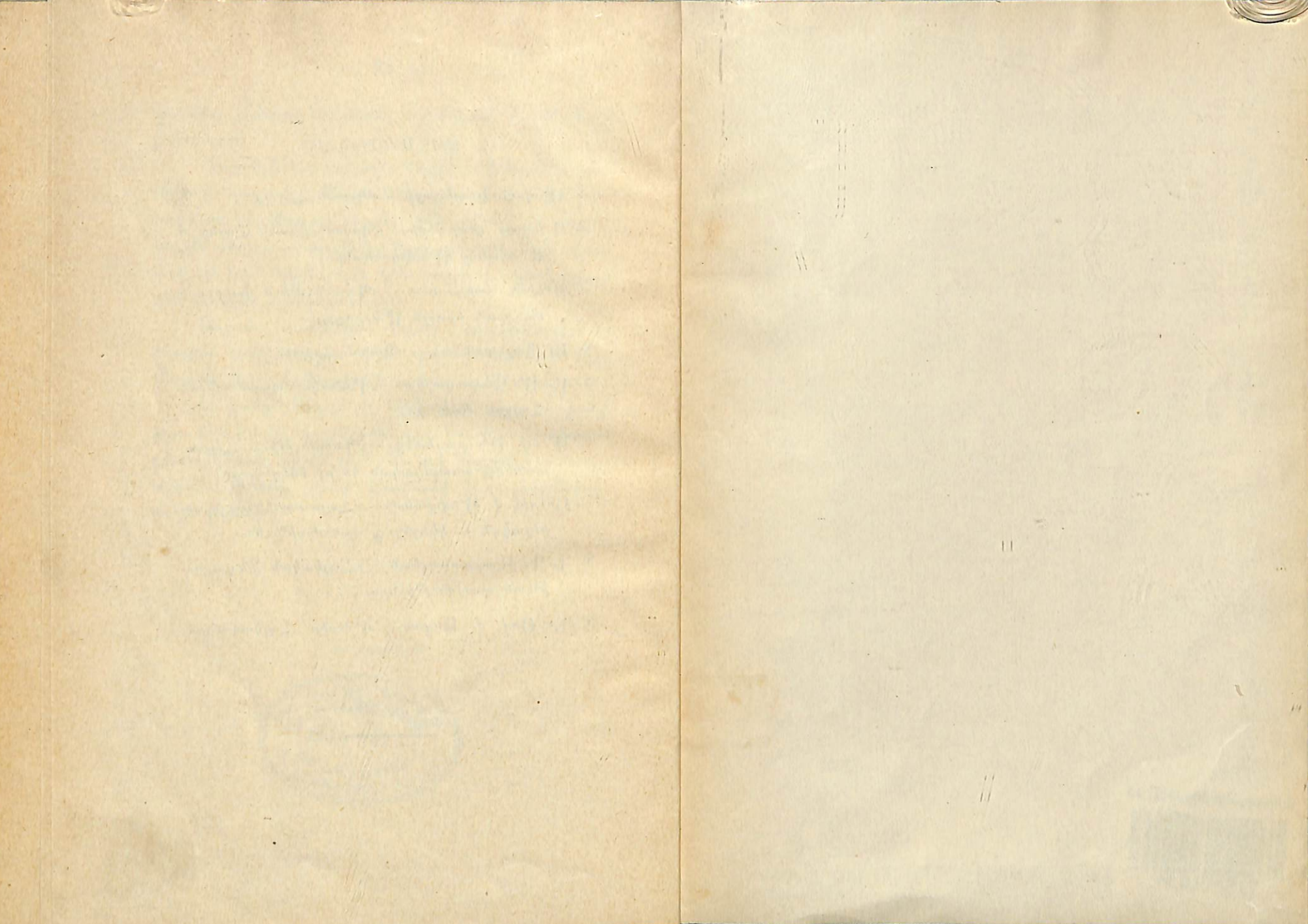
Եւ քանի հնչում է հայկական լեզուն, քանի
զոյութիւն ունի հայ ժողովուրդը, նա միշտ երախտա-
զիտութեամբ պիտի յիշէ Սահակ Պարթևի անունը.
ակնածութեամբ պիտի զնահատէ նրա բազմակող-
մանի զործերը:

ՄԵՐ ԱՂԲԻԻՐՆԵՐԸ

1. Մովսէս Խորենացի— «Պատմ. Հայոց»
2. Ղազար Փարպեցի— «Պատմութիւն Հայոց և
Սահանայ Մամիկոնեանի»:
3. Կորիւն վարդապետ— «Պատմութիւն վարուց և
մահուան սրբոյն Սերոպայ»:
4. Ս. Պալասանեան— «Պատմ. Հայոց»:
5. Լ. Մ. Վարդաշեան— «Ղննական պատմութիւն
Հայոց» մասն դ.
6. Մ. Վ. Սուրբադեանց— «Պատմութիւն Հայաս-
տանեաց առաքելական սուրբ եկեղեցւոյ»:
7. Յուսիկ վ. Մովսիսեան— «Հայաստանեայց առա-
քելական ս. եկեղեցւոյ պատմութիւն»:
8. Ն. Վ. Օարբանալեան— «Հայկական հին դպրու-
թեան պատմութիւն»:
9. Ն. Յով վ. Թորոս— «Ղնտիր Հայկազունը»:

« Ազգային գրադարան »

NL0174217

3102